

Дар'я Черкаська**РОБОТА ЛАЗАРЯ СЛАВІНА У ДЕРЖАВНІЙ АКАДЕМІЇ ІСТОРІЇ МАТЕРІАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ**

Стаття присвячена вивченню діяльності Лазаря Мойсейовича Славіна у Державній академії історії матеріальної культури в 1929–1938 рр. Саме в цій інституції молодий вчений здобув практичний досвід наукової та науково-організаційної роботи. Зазначені роки стали періодом суттєвих змін у веденні археологічних досліджень та у самій структурі археологічної науки.

Ключові слова: Лазарь Мойсейович Славин, історія археології, Державна академія історії матеріальної культури, радянська археологія.

18 квітня 1919 р. на базі Археологічної комісії та Російського археологічного товариства в Петрограді було створено провідну археологічну інституцію — Російську академію історії матеріальної культури (з 1926 р. — Державна академія історії матеріальної культури (ДАІМК)). Вивчення історії цієї інституції дає змогу зрозуміти процеси в радянській археологічній науці, які відбувалися у 1920–1950-х рр., і як вони вплинули на молодих науковців. Лазарь Мойсейович Славин не тільки став свідком змін, але й безпосередньо брав у них участь.

Тема історії радянської науки є досить актуальною серед сучасних дослідників. Значна кількість робіт присвячена функціонуванню Державної академії історії матеріальної культури, однією з основних є праця В.Ф. Генінга «Очерки по истории советской археологии»¹, де розглянуто функціонування ДАІМК в різні періоди її існування. Проте ця робота заснована на марксистському підході і розглядає історію радянської археології дещо однобічно.

Оскільки Л.М. Славин був одним з учнів Б.В. Фармаковського і наслідував його методику археологічних досліджень, то важливим джерелом для розуміння науково-методичних засад цієї школи стає біографія Бориса Володимировича, написана його вдовою Тетяною Іванівною². У низці досліджень розглядаються умови навчання в Ленінградському державному університеті у 1920-х рр., вивченню російської та радянської археології присвячені роботи О.О. Формозова³

та Л.С. Клейна⁴. В них міститься надзвичайно важливий фактологічний матеріал, проте оціночні судження дослідників викликають певні питання щодо їх об'єктивності. У зазначених працях Лазарь Славин згадується як учень Б.В. Фармаковського, який у подальшому очолив археологічну науку в УРСР.

В останні роки вийшло дві публікації російських авторів, об'єктом досліджень яких став ленінградський археологічний центр. Н.І. Платонова⁵ розглядає загальну історію археологічної науки в Російській імперії та Радянському Союзу, проте значну увагу приділяє саме розвитку археології в Санкт-Петербурзі (Ленінграді). Друга розвідка присвячена безпосередньо історії петербурзької інституційної археології⁶. Роботи надають доступ до раніше не опублікованих джерел, а також окреслюють інституційну археологію Санкт-Петербурга (Ленінграда) в контексті загального розвитку науки в Російській імперії та СРСР. Слід враховувати, що Л.М. Славин під час роботи в ДАІМК тільки розпочинав свою наукову кар'єру, а його безпосередня наукова та науково-організаційна діяльність у зазначений період не була предметом окремого дослідження.

Метою цієї статті є аналіз становлення Л.М. Славіна як науковця у контексті процесів, що відбувалися в межах ДАІМК наприкінці 1920–1930-х рр.

У Петрограді з часів Російської імперії був потужний науковий центр. Знані науковці у галузі археології, імена яких були відомі ще до приходу до влади більшовиків, почали

¹ Генинг В.Ф. Очерки по истории советской археологии (у истоков формирования марксистских теоретических основ советской археологии. 20-е — первая половина 30-х годов). — К., 1982.

² Фармаковская Т.И. Борис Владимирович Фармаковский. — К., 1988.

³ Формозов А.А. Страницы истории русской археологии. — М., 1986.

⁴ Клейн Л.С. История археологической мысли: курс лекций : в 2 ч. — СПб., 2005.

⁵ Платонова Н.И. История археологической мысли в России. Вторая половина XIX — первая треть XX века. — СПб., 2010.

⁶ Академическая археология на берегах Невы (от РАИМК до ИИМК РАН, 1919–2014 гг.) : кол. моногр. — СПб., 2013.

працювати у новоствореній Академії, в якій Б.В. Фармаковський обіймав посаду вченого секретаря. При ДАІМК здійснювали підготовку наукових кадрів з різних спеціалізацій. У рамках такої роботи проводилися заняття з практикантами, в тому числі і в різних експедиціях ДАІМК. Як практикант Л.М. Славін під час навчання у Ленінградському державному університеті вперше поїхав до археологічної експедиції у Херсонес 1925 р. та відвідав як лаборант Ольвійську експедицію у 1926 і 1928 рр.⁷

Згідно з особовою справою, що була заведена при прийнятті на роботу до ДАІМК 4 квітня 1929 р.⁸, Лазар Мойсейович розпочав свою роботу на посаді лаборанта, а згодом науково-технічного співробітника, молодшого наукового співробітника (1931) і вченого секретаря Інституту історії рабовласницьких суспільств (Інституту історії давнього світу) при ДАІМК⁹. 1937 р. він отримав посаду старшого наукового співробітника Інституту історії давнього світу¹⁰.

1928 р. на VII з'їзді ВЛКСМ Й.В. Сталіним було проголошено масовий прихід у науку молодих кадрів¹¹. Тобто фактично молоді, вже «радянські» науковці мали створити конкуренцію представникам дореволюційної археологічної школи. У контексті цього процесу також відбулася низка гучних судових процесів у першій половині 1930-х рр. («академічна справа» 1929 р., «справа славівців» 1933–1934 рр.¹²), через що було звільнено відомих науковців з інституції. Паралельно з цим подібними методами відбувалося і реформатування роботи ВУАК та ІІМК у Києві¹³. 1929 р. з ДАІМК було звільнено 47 співробітників, на місце яких були запрошені нові, молодші¹⁴. У доповідній записці Б.Л. Богаєвського про прийняття на роботу до ДАІМК Л.М. Славіна зазначено, що молодого науковця беруть на посаду лаборанта замість звільненого В.Ф. Штейна¹⁵.

Молоді співробітники брали активну участь у боротьбі зі шкідництвом всередині ДАІМК.

⁷ Л.М. Славин. Хроника жизни // Мир Ольвии. К 90-летию проф. Л.М. Славина. — К., 1996. — С. 10.

⁸ Науковий архів Інституту історії матеріальної культури (Російська Федерація, м. Санкт-Петербург). — Ф. 35. — Оп. 5. — Спр. 282. Личное дело Л.М. Славина (1929–1938).

⁹ Там само. — Арк. 32.

¹⁰ Там само. — Арк. 21.

¹¹ Свешникова О.С. Советские археологи в поисках первобытной истории. Историческая интерпретация археологических источников в советской археологии 1930–1950-х гг. — Омск, 2009. — С. 41.

¹² Там же.

¹³ Яненко А.С. Історія музейної археології УСРР (1919–1934) / А.С. Яненко. — К., 2016. — С. 60.

¹⁴ Академическая археология на берегах Невы. — С. 166.

¹⁵ Науковий архів Інституту історії матеріальної культури. — Ф. 35. — Оп. 5. — Спр. 282.

Гострій критиці були піддані М.В. Фармаковський (на той час голова Інституту археологічних технологій, брат Бориса Володимировича) та академік С.О. Жебелов за «пережитки» минулого та неповажне ставлення до радянських реалій¹⁶. Найбільш гостро критика лунала від О.М. Карасьова — одного з учнів Б.В. Фармаковського, друга та колеги Л.М. Славіна за Ольвійською експедицією. Активну участь в обговоренні брав і П.М. Шульц — ще один колега та друг Лазаря Мойсейовича. Наразі документальних підтверджень участі останнього у цьому обговоренні не знайдено, проте можна зробити припущення, що і він не стояв осторонь. Непрямим підтвердженням цього став документ за 1933 р., де він зазначав, що деякі працівники затримували впровадження не лише марксистських кадрів, але і принципів марксизму¹⁷.

Активне залучення молодих науковців до розвитку радянської археології чітко відбивалося у тематиці їх публікацій. Л.М. Славін у переліку своїх публікацій зазначав, що брав участь у створенні хрестоматії (під редакцією С.І. Ковальова) «Маркс и Энгельс об античности», що була надрукована 1931 р. в Ленінграді¹⁸. Крім того, він готував до друку у другому томі збірника «Ольвия» статтю, присвячену історії дослідження пам'ятки у радянський період (1917–1937). У чернетці до цієї публікації науковець значну увагу приділив змінам у методиці ведення археологічних досліджень за означений період. Зокрема, він зазначає про повний перехід на пошарове дослідження об'єктів на окремих ділянках міста¹⁹. Важливого значення набуває використання методу розкопок широкими площами, який почав впроваджувати для дослідження античних пам'яток Б.В. Фармаковський. Фактично Лазар Мойсейович навчався польовим дослідженням за цією методикою і з перших років своєї «самостійної роботи» вже не як практиканта, а як начальника спочатку роботи на квадраті, ділянці, потім цілої експедиції спирався виключно на неї.

У період роботи Л.М. Славіна у ДАІМК відбулися суттєві зміни основної мети археологічного дослідження пам'ятки. Сама пам'ятка більше не була головним об'єктом — основним завданням стала реконструкція того суспільства, яке її залишило, що цілком вписується в марксистську парадигму. Важливим стає здобуття комплексу матеріалу, а не пошук скарбів, як часто було за часів дореволюційних досліджень, адже основним предметом вивчення були артефакти, їх

¹⁶ Академическая археология на берегах Невы. — С. 166–167.

¹⁷ Там же.

¹⁸ Архів Президії НАН України. — Особова справа Л.М. Славіна. — Справа без вихідних даних.

¹⁹ Науковий архів Інституту археології НАН України. — Ф. 17. — Спр. 143. — Арк. 5.

художня цінність та старовинність, а не потенціал як історичного джерела. У цей контекст цілком вписуються методологічні засади, закладені Б.В. Фармаковським для вивчення античних пам'яток, які використовували в роботі і його учні, в тому числі Л.М. Славін.

Впровадження нових методичних засад, презентованих як визначні досягнення радянської археології, насправді було наслідком багаторічної роботи представників старої школи. Наприклад, комплексне вивчення пам'ятки Б.В. Фармаковським було розроблено і запроваджено як результат дореволюційної діяльності. А для молодого науковця Лазаря Славина ці методичні засади стали основою його професійної підготовки.

Значну увагу молодий науковець Л.М. Славін приділяв історіографії досліджень. Варто зазначити, що його аналіз публікацій розпочався з робіт М.Я. Марра. Це пояснювалося статусом теорій («істинно марксистські»), які були досить популярними, особливо серед молодих науковців. Не останню роль відіграло й те, що М.Я. Марр з часу заснування Академії і до своєї смерті (1934) обіймав посаду голови ДАІМК. Зокрема, Н.І. Платонова зазначає, що 1929 р. на засіданні РНК вирішувалося питання про Академію наук, і саме експресивна, емоційна, жорстка промова М.Я. Марра переломила настрої зборів і змусила відмовитися від рішення про її розпуск²⁰. В.Ф. Генінг зазначав, що теорія М.Я. Марра була влучним аргументом проти теорій міграціонізму та дифузійнізму²¹. Тобто підкреслювалася важливість дослідження внутрішнього автономного розвитку давніх суспільств. Марризм фактично був продуктом свого часу: незважаючи на його ненауковість та неузгодження з принципами формальної логіки, підтримання ідей марксизму (класова природа мови) та спроба практично подолати (або хоча б пояснити) етнічні протиріччя в такій багатонаціональній державі, як СРСР давали можливість займати цьому вченню панівні позиції²².

Послідовником цієї теорії був І.І. Мещанинов. Іван Іванович брав участь у дослідженні Ольвії, проте, як зазначає Ю.О. Виноградов, підстав говорити про визначні досягнення у цьому питанні немає²³. Утім, варто зазначити, що І.І. Мещанинов у своїх публікаціях наголошував на перехрещенні двох світів — грецького та варварського (скіфського), зокрема, трактуючи незрозумілі епіграфічні джерела як скіфські написи. Сам Іван Іванович зазначав стосовно вивчення істо-

рії Ольвії, що «довготривале співмешкання прийшлого населення з туземцями не могло не створити тут нові, своєрідні з точки зору класицизму, форми і звернути погляди дослідника на взаємостосунки принесеного ззовні і місцевого і на результати їх у зовнішньому прояві в різних галузях культурного розвитку»²⁴. Дослідник пропонував розглядати історії давньогрецьких колоній на північному узбережжі Чорного моря не як класичні поліси, а ще й як осередки місцевої культури, які були еллінізовані переселенцями-колонізаторами.

Сучасні дослідники (Ю.О. Виноградов) вважають ймовірними теорії про родове походження тамгоподібних «загадкових знаків». Також можна зрабити певне узагальнення, що саме впливом марризму пояснюється те, що у 1930-х рр. практично всі представники ленінградського загону Ольвійської експедиції фокусувалися на дослідженні взаємин та впливу варварсько-еллініського світу.

Зазначені процеси, що відбувалися у ДАІМК у першій половині 1930-х рр., вписувались у загальний суспільно-політичний контекст епохи сталінізму. Не потребує доказів важливість історичної науки як міцної ідеологічної зброї, тому співробітники історичних інституцій Радянського Союзу були завжди під пильним наглядом влади і одними з перших потрапили до жорен чисток. Те, що В.Ф. Генінг²⁵ назвав реорганізацією структури центральних археологічних установ, у ході якої в археології були запроваджені задачі та методи археологічних досліджень, підпорядковані марксистсько-ленінській ідеї, М.А. Міллер²⁶ характеризує так: «Саме слово “археологія” було відкинуто і заборонено як таке, що означає буржуазну, ворожу марксизму науку, і замінено “марксистською історією матеріальної культури”»²⁷.

У цей час скорочується кількість археологічних експедицій та критикуються вчені-археологи старої школи, закордонні вчені та співробітники археологічних установ (Анрі Брейль, Густав Коссіна, П'єр Буль та інші). Н.І. Платонова називає 1929 — початок 1930-х рр. «періодом розгрому і ломки організаційних структур»²⁸. Якщо у 1920-х рр. саме у ДАІМК науковці мали можливість розробляти та впроваджувати нові методи ведення досліджень (саме ця інституція стала піонером у переформатуванні наукової роботи на нові догми, що впроваджувалися сталінським варіантом трактування марксизму), то у пер-

²⁰ Академическая археология на берегах Невы. — С. 17.

²¹ Генинг В.Ф. Указ. соч. — С. 121.

²² Академическая археология на берегах Невы. — С. 17.

²³ Там же. — С. 164–165.

²⁴ Мещанинов И.И. Кромлехи // Известия Государственной Академии истории материальной культуры. — Л., 1930. — Т. 6. — Вып. 3. — № 9. — С. 5.

²⁵ Генинг В.Ф. Указ. соч. — С. 50–56.

²⁶ Миллер М.А. Археология в СССР. — Мюнхен, 1954. — С. 61–69.

²⁷ Там же. — С. 63.

²⁸ Платонова Н.И. Указ. соч. — С. 219.

шій половині 1930-х рр. саме у Ленінграді був відпрацьований механізм «радянзації» археології, який згодом був запроваджений і в інших наукових центрах СРСР (зокрема, у Києві). Якнайкраще цей період охарактеризувала О. Свешнікова: «Влада більше не шукала діалогу з наукою, тепер метою стало підпорядкувати науку інтересам політики»²⁹. Варто зазначити, що цей процес відбувався протягом кількох років. Ленінград та Москва як центри археологічної науки всього СРСР стали першими мішенями. У подальшому ці тенденції поширилися і на інші міста, в тому числі Київ. Призначення Л.М. Славина на керівну посаду до ІА АН УРСР стало одним з проявів «радянзації» української археології.

У період роботи Л.М. Славина в ДАІМК до її складу входили такі інститути: історії первіснокомуністичного (докласового) суспільства; історії рабовласницького (античного) суспільства; історії феодального суспільства; історичної технології (на 1935 р.)³⁰. Варто зазначити, що 1935 р. представником від Інституту історії рабовласницького суспільства був призначений Л.М. Славин (на той час вчений секретар інституту³¹).

Самі інститути склалися з кафедр, які концентрувалися на дослідженні певної тематики — загалом 15 кафедр на Академію. Інститут історії первіснокомуністичного (докласового) суспільства мав 5 кафедр; Інститут історії рабовласницького (античного) суспільства — теж 5, зокрема кафедру історії античних колоній на території СРСР (завідувач — академік С.А. Жебелюв); Інститут історії феодального суспільства — також 5. Вищезазначені структурні підрозділи в цілому відповідали традиційному розподілу вивчення історії давніх суспільств станом на другу половину 1930-х рр.

Окремо варто згадати про четверту складову ДАІМК — Інститут історичної технології з його кафедрами, лабораторіями і майстернями (згодом подібні структурні підрозділи з'явилися і в інших науково-дослідних інституціях Радянського Союзу, зокрема у Києві). Завданням інституту стало вивчення за допомогою методів історії, природничих наук і технологічного аналізу археологічних артефактів. Основною метою було визначення їх речового складу, техніки виробництва і реконструкція тих виробничих процесів, результатом яких є ці речові об'єкти. Також інститут займався вирішенням наукових проблем реставрації та консервації музейних об'єктів.

²⁹ Свешнікова О.С. Указ. соч. — С. 40.

³⁰ Наркомпрос РСФСР. Университеты и научные учреждения. — М.-Л.: Объединенное научно-техническое издательство, 1935. — Режим доступа : http://leftinmsu.narod.ru/library_files/books/Universyety_narkompros_files/223.htm

³¹ Науковий архів Інституту історії матеріальної культури. — Ф. 35. — Оп. 5. — Спр. 282.

До складу Інституту історичної технології входили 4 кафедри: історичної технології (завідувач — професор В.В. Данилевський); методики і техніки польових (археологічних) досліджень (завідувач — академік І.І. Мещанінов), реставрації і консервації речових пам'яток (завідувач — професор М.В. Фармаковський); фотоаналітичних методів дослідження речових пам'яток (завідувач — професор М.П. Тихонов). Інститут у своїй структурі мав також 5 лабораторій (хіміко-аналітичну, фізико-механічну, реставраційну, фотоаналітичну та дослідження органічних залишків) і 5 майстерень (реставраційну, фотографічну, креслярсько-малювальну, камеральної і макетно-модельної обробки). Детально варто зупинитися на роботі саме цього інституту, тому що після переїзду до Києва Л.М. Славин активно сприяв розвитку подібного підрозділу при ІА АН УРСР, проте меншого за структурою та штатом.

У штаті ДАІМК разом з Л.М. Славиним працювали його викладачі та колеги, і молодий науковець мав можливість на практиці відпрацьовувати здобуті знання та переймати багатий досвід. Проте саме генерація молодих науковців, до якої належав і Лазар Мойсейович, поступово займала більшість посад в організації. Тут роль відіграла не тільки природна зміна поколінь, але й суспільно-політичні процеси, в ході яких створювалася «нова радянська наука».

1937 р. ДАІМК було перейменовано на Інститут історії матеріальної культури Академії наук СРСР, і установа остаточно втратила свою незалежність та автономність як археологічна інституція. Це було пов'язано насамперед з тим, що Ленінградський ПМК був підпорядкований Московському ПМК. Підтвердженням пониження статусу став і переїзд ЛПМК з Мармурового палацу, де він розміщувався ще з 1918 р., до меншого за розмірами приміщення.

28 червня 1938 р. на засіданні Вченої ради ЛДУ (протокол № 8/19 § 57) Л.М. Славина затвердили у науковому ступені кандидата історичних наук без захисту дисертації (диплом кандидата наук № 00839)³². Досить швидке кар'єрне зростання науковця пояснювалося так: «з великою ретельністю виконується організаційна робота; відповідальне ставлення до всякої роботи, яка йому доручається. Висока трудова дисципліна»³³. Свідчення відповідального ставлення до роботи можна знайти і в експедиційних звітах Лазаря Мойсейовича, де він звертається до керівництва з проханням: «Інформувати працівників експедиції (коротко) про життя Академії. Ми відірвані на 2 місяці від життя і роботи Академії, але нас все, найбільш важливе, що робиться в Академії, дуже цікавить»³⁴.

З 1931 р. науковець був завідувачем кабінету античного сектора, переймався долею античної

³² Там само. — Арк. 34.

³³ Там само. — Арк. 6.

³⁴ Там само.

колекції, яка зберігалася в Академії ще з часів робіт Б.В. Фармаковського в Ольвії в 1901–1915 рр. в рамках діяльності Археологічної комісії, спадкоємицею якої стала ДАІМК. Частково матеріали цієї колекції були передані до Ермітажу в організований елліно-скіфський відділ (близько 3,5 тис. предметів), інша частина залишилася в Античному секторі.

Частина фондів Ольвійської експедиції перебувала на зберіганні в ДАІМК, проте довгий час матеріали зберігалися нерозібраними та неклаифікованими. Зберігання всього цього матеріалу в усі часи його перебування в ДАІМК відбувалося без будь-якої наукової систематизації. Виставлені були «гарні» речі за типологічною ознакою, все інше було складено в шафах без дотримання певного порядку. Перевірки цього матеріалу за всі роки існування ДАІМК зроблено не було.

Прийняті на роботу в ДАІМК у 1929 р. Л. Славін, О. Карасьов, Головкина (ініціали невідомі. — *Д.Ч.*), О. Леві разом з П. Шульцем і Міловою (ініціали невідомі. — *Д.Ч.*), які раніше працювали тут, приступили до розбирання цих матеріалів та їх первинної класифікації. Однак у зв'язку з переміщенням колекції з третього поверху на другий і вторинного переміщення в межах другого поверху в кімнати, які тоді займав сектор, значна частина роботи була знецінена. Після Ольвійської експедиції 1930 р. у зв'язку з організацією кабінету при античному секторі знову було приступили до впорядкування зберігання речових матеріалів за річною системою, по роках розкопок в Ольвії (1901–1915). Річний спосіб розміщення матеріалів був першим етапом в організації наукового зберігання Ольвійської колекції. До 15 грудня це завдання було виконане³⁵. Робота з інвентаризації цієї колекції відіграла надзвичайно важливу роль для подальшого введення матеріалів дослідження Ольвії у науковий обіг. У подальшій своїй діяльності Л.М. Славін дуже вимогливо ставився до зберігання матеріалів розкопок для подальшого використання їх у наукових дослідженнях.

1932 р. було видано розпорядження по ДАІМК, в рамках якої мав бути створений Комітет по роботах Академії на новобудовах. Лазар Мойсейович брав участь у таких експедиціях, якщо не проводилися дослідження Ольвії. 1933 р. його було призначено заступником начальника однієї з новобудовних експедицій ДАІМК — Боспорської (Керчинської)³⁶. Ця експедиція займалася вивченням городища Тірітаки і входила до складу Камиш-Бурунської новобудовної експедиції. В її рамках також провадилися археологічні дослідження некрополя Тірітаки та городища Мірмекія. Наступного року Л.М. Славін був уже начальником цієї експедиції³⁷. Поява цього комітету була

пов'язана з активними будівельними роботами переважно у районах, де здійснювалось гідробудівництво. Наприкінці 1920-х рр. пам'ятки археології було визнано всенародним надбанням, і керівництво СРСР виділило значні кошти на вивчення пам'яток, які знищувалися в ході такого будівництва. Станом на 1933 р. було організовано дев'ять експедицій на новобудови, на 1934 — тринадцять, на 1935 — дев'ять³⁸.

Проте Ю.О. Виноградов зазначає³⁹, що Л.М. Славін був більше зацікавлений у дослідженні Ольвії⁴⁰. В цей же рік дослідження Мірмекія очолював В.Ф. Гайдукевич, який наступного року очолював всю експедицію і керував нею до своєї смерті 1966 р.

1934 р. Лазар Мойсейович виконував обов'язки помічника начальника Ольвійської експедиції, а з 1936 — безпосередньо керував дослідженнями Ольвії та її хори⁴¹. Важливість дослідження цієї пам'ятки усвідомлювали у ДАІМК. Академік С.О. Жебельов зазначав: «Ольвія, поряд з Херсонесом, є в СРСР головним пунктом, який, завдяки своєму місцю розташування на вільній від забудов території, вже дав і обіцяє дати багатий матеріал для відновлення історії міста за весь час його існування»⁴².

У 1935 р. було відновлено археологічні дослідження в Ольвії. Керівником експедиції став Ф.А. Козубовський (на той час директор ІІМК АН УРСР), а Л.М. Славін — його заступником з наукової роботи⁴³. З 1926 р. — року своїх перших відвідін Ольвії — вчений-археолог працював над дослідженнями ділянки «І» (поблизу Сигнальної станції) спочатку під керівництвом І.І. Мещанінова, а у 1935 р. — вже як начальник ділянки.

1936 р. дослідника призначено керівником Ольвійської археологічної експедиції⁴⁴. Цього ж року науковець на півтора місяці виїжджав до Києва, Миколаєва та Одеси для робіт з архівними матеріалами та археологічними колекціями. У 1938 р. Л.М. Славін був відряджений до Києва для роботи в керівництві ІА АН УРСР, проте, згідно з особовою справою, що зберігається в Президії АН УРСР, науковець відповідні документи для прийняття на роботу заповнював вже

³⁸ Генинг В.Ф. Указ. соч. — С. 200.

³⁹ Академическая археология на берегах Невы. — С. 170.

⁴⁰ В приватній розмові учень Л.М. Славіна С.Б. Буйський згадував, що Лазар Мойсейович розповідав, що після першої експедиції 1926 року він «захворів» Ольвією.

⁴¹ Науковий архів Інституту історії матеріальної культури. — Арк. 32.

⁴² Там само. — Арк. 18.

⁴³ Науковий архів Інституту археології НАН України. — Ф. ВУАК /О. — Спр. 51.

⁴⁴ Станицина Г.О. Особистість Л.М. Славіна за матеріалами Наукового архіву ІА НАН України // Археологія. — 2007. — № 1. — С. 25.

³⁵ Там само. — Арк. 28.

³⁶ Там само. — Арк. 32.

³⁷ Там само. — Арк. 10.

1937 р., що можна пояснити складною і довготривалою бюрократичною процедурою переїзду для роботи в іншу республіку.

Отже, навчання в ЛДУ молодого дослідника припало на фінальний етап викладацької діяльності Б.В. Фармаковського, який суттєво вплинув на перегляд методики археологічних досліджень. Однак Л.М. Славін встиг отримати знання та досвід, які дали йому змогу в подальшому продовжити

наукову кар'єру. Крім того, наприкінці 1920-х рр. у Ленінграді вже сформувалася і активно діяла нова генерація науковців, які в основу своїх досліджень покладали постулати марксизму. Одним з представників цього покоління став молодий Л.М. Славін. Робота у ДАІМК дала йому можливість на практиці закріпити отримані знання, а також стати свідком і учасником переформатування наукових інституцій того часу.

ДЖЕРЕЛА

1. Академическая археология на берегах Невы (от РАИМК до ИИМК РАН, 1919–2014 гг.) : кол. моногр. / відпов. ред. Н.Е. Носов. — СПб. : Дмитрий Буланин, 2013. — 416 с.
2. Архів Президії НАН України. — Особова справа Л.М. Славина. — Справа без вихідних даних.
3. Генинг В.Ф. Очерки по истории советской археологии (у истоков формирования марксистских теоретических основ советской археологии. 20-е — первая половина 30-х годов) / В.Ф. Генинг. — К. : Наукова думка, 1982. — 225 с.
4. Інститут археології Національної академії наук України. 1918–2014 / гол. ред. П.П. Толочко. — К. : ВД «АДЕФ-Україна», 2015.
5. Клейн Л.С. История археологической мысли: курс лекций : в 2 ч. / Л.С. Клейн. — СПб., 2005. — 960 с.
6. Л.М. Славин. Хроника жизни // Мир Ольвии. К 90-летию проф. Л.М. Славина. — К., 1996. — С. 10.
7. Мещанинов И.И. Кромлехи / И.И. Мещанинов // Известия Государственной Академии истории материальной культуры. — Л., 1930. — Т. 6. — Вып. 3. — № 9. — 31 с.
8. Миллер М.А. Археология в СССР / М.А. Миллер. — Мюнхен : Институт по изучению истории и культуры СССР, 1954. — С. 41.
9. Наркомпрос РСФСР. Университеты и научные учреждения. — М.–Л. : Объединенное научно-техническое издательство, 1935. — Режим доступа : http://leftinmsu.narod.ru/library_files/books/Universytety_narkompros_files/223.htm
10. Науковий архів Інституту археології НАН України. — Ф. 17 (особовий фонд Л.М. Славина). — Спр. 143. — Машинопис статті «Археологическое и научное изучение Ольвии за 20 лет (1917–1937 гг.)». — 80 арк.
11. Науковий архів Інституту археології НАНУ. — Ф. ВУАК /О. — Спр. 51. Щоденник Ольвійської експедиції за 1935 рік. — 60 арк.
12. Науковий архів Інституту історії матеріальної культури (Російська Федерація, м. Санкт-Петербург). — Ф. 35. — Оп. 5. — Спр. 282. Личное дело Л.М. Славина (1929–1938). — 35 арк.
13. Платонова Н.И. История археологической мысли в России. Вторая половина XIX — первая треть XX века / Н.И. Платонова. — СПб. : Нестор-История, 2010. — 316 с.
14. Свешникова О.С. Советские археологи в поисках первобытной истории. Историческая интерпретация археологических источников в советской археологии 1930–1950-х гг. / О.С. Свешникова. — Омск : Наука, 2009. — 204 с.
15. Станіцина Г.О. Особистість Л.М. Славина за матеріалами Наукового архіву ІА НАН України / Г.О. Станіцина // Археологія. — 2007. — № 1. — С. 25.
16. Фармаковская Т.И. Борис Владимирович Фармаковский / Т.И. Фармаковская. — К. : Наукова думка, 1988. — 216 с.
17. Формозов А.А. Страницы истории русской археологии / А.А. Формозов. — М. : Наука, 1986. — 240 с.
18. Яненко А.С. Історія музейної археології УСРР (1919–1934) / А.С. Яненко. — К. : Національний Києво-Печерський історико-культурний заповідник, 2016. — 367 с.

REFERENCES

1. Akademicheskaja arkheologija na beregakh Nevy (ot RAIMK do IIMK RAN, 1919–2014 gg.) : kol. monogr. / відпов. red. N.Ye. Nosov. — SPb. : Dmitriy Bulanin, 2013. — 416 s.
2. Arkhiv Prezidii NAN Ukrainy. — Osobova sprava L.M. Slavina. — Sprava bez vykhidnykh danykh.
3. Gening V.F. Ocherki po istorii sovetskoj arkheologii. 20-ie — pervaja polovina 30-kh godov) / V.F. Gening. — K. : Naukova dumka, 1982. — 225 s.

4. Instytut arkeolohii Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy. 1918–2014 / hol. red. P.P. Tolochko. — K. : VD «ADEF-Ukraina», 2015.
5. Klein L.S. Istoriia arkeologicheskoi mysli: kurs lektsii : v 2 ch. / L.S. Kleyn. — SPb., 2005. — 960 s.
6. L.M. Slavina. Khronika zhizni // Mir Olvii. K 90-letii prof. L.M. Slavina. — K., 1996. — S. 10.
7. Meshchaninov I.I. Kromlekhi / I.I. Meshchaninov // Izvestiia Gosudarstvennoi Akademii istorii materialnoi kultury. — L., 1930. — T. 6. — Vyp. 3. — № 9. — 31 s.
8. Miller M.A. Arkheologiia v SSSR / M.A. Miller. — Miunkhen : Institut po izucheniiu istorii i kultury SSSR, 1954. — S. 41.
9. Narkompros RSFSR. Universitety i nauchnye uchrezhdeniia. — M.–L. : Obiedinennoie nauchno-tekhnicheskoe izdatelstvo, 1935. — Rezhim dostupa : http://leftinmsu.narod.ru/library_files/books/Universytety_narkompros_files/223.htm
10. Naukovyi arkhiv Instytutu arkeolohii NAN Ukrainy. — F. 17 (osobyi fond L.M. Slavina). — Spr. 143. — Mashynopys statii «Arkheologicheskoe i nauchnoie issledovaniie Olvii za 20 let (1917–1937 gg.)». — 80 ark.
11. Naukovyi arkhiv Instytutu arkeolohii NANU. — F. VUAK / O. — Spr. 51. Shchodennyk Olviiskoi ekspeditsii za 1935 rik. — 60 ark.
12. Naukovyi arkhiv Instytutu istorii materialnoi kulturi (Rosiiska Federatsiia, m. Sankt-Peterburh). — F. 35. — Op. 5. — Spr. 282. Lichnoie delo L.M. Slavina (1929–1938). — 35 ark.
13. Platonova N.I. Istoriia arkeologicheskoi mysli v Rossii. Vtoraia polovina XIX — pervaya tret' XX veka / N.I. Platonova. — SPb. : Nestor-Istoriia, 2010. — 316 s.
14. Sveshnikova O.S. Sovetskie arkeologi v poiskakh pervobytnoi istorii. Istoricheskaia interpretatsiia arkeologicheskikh istochnikov v sovetskoii arkeologii 1930–1950-kh gg. / O.S. Sveshnikova. — Omsk : Nauka, 2009. — 204 s.
15. Stanitsyna H.O. Osobistist L.M. Slavina za materialamy Naukovoho arkhivu IA NAN Ukrainy / H.O. Stanitsina // Arkheolohiia. — 2007. — № 1. — S. 25.
16. Farmakovskaia T.I. Boris Vladimirovich Farmakovskii / T.I. Farmakovskaia. — K. : Naukova dumka, 1988. — 216 s.
17. Formozov A.A. Stranitsi istorii russkoi arkeologii / A.A. Formozy. — M. : Nauka, 1986. — 240 s.
18. Yanenko A.S. Istoriia muzeinoi arkeologii USRR (1919–1934) / A.S. Yanenko. — K. : Natsionalnyi Kyievo-Pecherskyi istoryko-kulturnyi zapovidnyk, 2016. — 367 s.

Дарья Черкасская

РАБОТА ЛАЗАРЯ СЛАВИНА В ГОСУДАРСТВЕННОЙ АКАДЕМИИ ИСТОРИИ МАТЕРИАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЫ

Статья посвящена изучению деятельности Лазаря Моисеевича Славина в Государственной академии истории материальной культуры в 1929–1938 гг. Именно в этом институте молодой ученый получил практический опыт научной и научно-организационной работы. Указанные годы стали периодом существенных изменений в ведении археологических исследований и в самой структуре археологической науки.

Ключевые слова: Лазарь Моисеевич Славин, история археологии, Государственная академия истории материальной культуры, советская археология.

Daria Cherkaska

ACTIVITY OF LAZARUS SLAVIN IN THE STATE ACADEMY OF HISTORY OF MATERIAL CULTURE

The problem history of archaeological science in St. Petersburg is the subject of many historical researches. The main purpose of this article is to study the activities of the State Academy of History of Material Culture in 1929–1938. During this period Lazarus Slavin had been working in the institution, and later headed the Institute of Archeology of the Academy of Sciences. Certainly, the formation and development of future corresponding member held within the Leningrad Academy. In this institution Lazarus Slavin gained practical experience in scientific and organizational work. Also important role to further career of scientist was played by interpersonal communications established in Leningrad. Certainly, Lazarus Slavin used the gained experience in his further activity in Kyiv. Another important aspect of this study is that in those years (1929–1938) primarily in the Leningrad Academy as the central archaeological institutions, the process of transition from the «old bourgeois archeology» to the new Marxist history of material culture took place.

Key words: Lazarus Slavin, history of archaeology, State Academy of History of Material Culture, Soviet archaeology.

Дата надходження статті до редакції: 04.04.2017 р.